

визначеною темою, аналіз/супервізія конкретних/складних ситуацій, експертиза ППР, презентація ефективного досвіду, взаємоконсультування (обмін досвідом) тощо.

Список використаних джерел

1. Борщ К. К. Особливості прояву стресу серед дітей в умовах війни. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Психологія*. 2023 (1). С. 47–51. URL: <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2023.1.9>.
2. Положення про інклюзивно-ресурсний центр: постанова Кабінету Міністрів України від 12.07.2017 № 545 (із змінами). Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/545-2017-%D0%BF#Text> (дата звернення: 03.07.2025).
3. Порядок організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти: постанова Кабінету Міністрів України від 15.09.2021 № 957 (із змінами). Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/957-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення: 03.07.2025).
4. Примірне положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти: наказ Міністерства освіти і науки України від 08.06.2018 № 609. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0609729-18#Text> (дата звернення: 03.07.2025).
5. Стресові стани населення України в контексті війни. Соціологічна група «РЕЙТИНГ». URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/stresovi_stany_naselennya_ukrainy_v_konteksti_viyini.html (дата звернення 03.07.2025).

Важкий шлях до прийняття: вплив суспільних стереотипів на батьків дітей з особливими освітніми потребами

Малакей Інна,
завідує Ресурсного центру підтримки інклюзивної освіти
КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти»,
innonoprienko@gmail.com

У статті розглянуто соціально-психологічні виклики, з якими стикаються батьки дітей з особливими освітніми потребами (ООП) в умовах сучасного українського суспільства. Підкреслюється роль історичних, культурних та інституційних факторів у формуванні упередженого ставлення до родин, які виховують дітей з ООП. Особливу увагу приділено шляхам подолання негативного впливу: законодавчим змінам, просвітницьким заходам, розвитку підтримувальних громадських ініціатив і забезпеченню доступу до психологічної допомоги.

Ключові слова: батьки дітей з ООП, суспільні стереотипи, стигматизація, відчуття провини, інклюзивна освіта, підтримка родин.

Актуальність. У сучасному українському суспільстві дедалі активніше впроваджуються принципи інклюзивної освіти та рівних прав для всіх громадян, незалежно від їхніх фізичних, розумових чи емоційних особливостей. Проте за ширмою прогресивних ідей все ще залишається багато невирішених проблем, зокрема недостатня увага до психологічного стану батьків дітей з особливими освітніми потребами.

Як зазначає О. Таранченко, діти з особливими освітніми потребами – це діти, які через фізичні, інтелектуальні, емоційно-поведінкові або сенсорні особливості потребують адаптованих умов навчання та розвитку [5]. На жаль, їхнє становище часто ускладнюється суспільними стереотипами – стійкими, спрощеними уявленнями про певну соціальну групу, які часто є необґрунтованими та дискримінаційними [7]. Ці стереотипи нерідко ведуть до стигматизації – процесу соціального відчуження осіб, яких суспільство сприймає як «інших», а як наслідок – відчуття провини у батьків часто виникає як реакція на соціальний осуд або внутрішні переконання, що вони відповідальні за особливості своєї дитини.

Таким чином, прийняття дитини з ООП виходить далеко за межі приватної справи родини – воно вимагає зміни суспільних уявлень, зменшення психологічного тиску та формування культури поваги до різноманітності.

Метою цієї статті є комплексний аналіз психологічного та соціального тиску, що виникає під впливом стереотипів, виявлення його конкретних форм, а також пропозиції щодо підтримки батьків і змін у суспільному дискурсі.

Виклад основного матеріалу. Стереотипи як феномен соціального мислення виникають унаслідок прагнення людей спрощувати складну реальність. Вони дозволяють швидко класифікувати людей, явища, події, але ціна такої «економії» – спотворене сприйняття та упередження. У випадку з дітьми з ООП стереотипи базуються на страхах, браку знань і емоційному відторгненні.

На жаль, попри всі зусилля та поступові зміни, в українському суспільстві й досі глибоко вкорінені шкідливі стереотипи щодо дітей з особливими освітніми потребами. Ці упередження не лише спотворюють уявлення про потенціал таких дітей, а й створюють значні бар'єри на шляху до їхньої повноцінної інтеграції та розвитку. До найбільш поширених із них, на мою думку, належать:

- уявлення, що діти з ООП є «небезпечними» або «неповноцінними»;
- переконання, що їх неможливо навчити і вони «не соціалізуються»;
- хибна думка про те, що їхнє існування – це наслідок «провини батьків»;
- стереотип, що їм «краще» перебувати в спеціальних інтернатах, ізольованих від суспільства.

Ці уявлення формуються з різних джерел. По-перше, історичний контекст: у радянський період дітей з інвалідністю ізолювали, приховували, що створювало «культуру замовчування» [11]. По-друге, вплив застарілої медичної моделі, яка фокусується на «дефекті» замість можливостей [12]. По-третє, викривлені образи в ЗМІ – або трагічні, або надмірно героїзовані, – які не відображають повсякденного життя таких родин.

Саме ці суспільні стереотипи та упередження чинять величезний психологічний тиск на батьків дітей з особливими потребами. Процес прийняття особливостей дитини ними рідко буває лінійним. Його можна поділити на кілька послідовних етапів, кожен із яких супроводжується значним психологічним навантаженням. Часто цей шлях починається із шоку та заперечення, коли батьки відмовляються вірити в діагноз, шукають альтернативні думки або сподіваються, що «це минеться». За цим нерідко слідує гнів і розчарування – почуття несправедливості щодо долі дитини та власного майбутнього. Згодом може настати період торгу, коли батьки активно шукають «ліки» чи «чудодійні методи», які могли б змінити ситуацію. І зрештою, одним із найважчих етапів є відчуття провини, що може бути посилене згаданими суспільними стереотипами про «провину батьків».

Навіть після прийняття діагнозу, що є ключовим етапом, батьки продовжують відчувати постійний тиск, пов'язаний із необхідністю забезпечити дитині належний розвиток, боротися за її права та протистояти негативним суспільним уявленням. І. Гоффман називає це «забрудненням соціальної ідентичності»: батьки автоматично стають учасниками групи, яку суспільство маргіналізує [7]. Сусіди, родичі, знайомі можуть уникати контактів, змінювати ставлення до родини.

Такі прояви мають як відкритий характер (зневажливі коментарі, ізоляція), так і прихований – небажання запрошувати на заходи, уникання розмов про дитину, непрохані поради. Стигма транслюється також через державні інституції: наприклад, коли в дитячому садку відмовляють у зарахуванні, не пояснюючи причин.

Зі стигмою тісно пов'язане почуття провини. Батьки починають шукати причину діагнозу в собі: «Я щось зробила не так під час вагітності», «Це через стрес/харчування/щеплення» тощо. Часто виникає й глибше переживання – провина перед дитиною: «Я не можу дати їй нормального дитинства» [8].

Ці емоції мають руйнівний вплив на психічне здоров'я батьків, викликаючи депресивні стани, самоізоляцію, а найголовніше – утруднення у зверненні по допомогу.

Коли до психологічного навантаження додається практична необхідність постійного догляду, організації терапій, логістики, фінансування, батьки можуть відчувати повне емоційне та фізичне виснаження. Це явище має назву «батьківське вигорання» [10] і без відповідної підтримки призводить до хронічного стресу.

На жаль, шлях батьків у прийнятті особливостей дитини ускладнюється не лише внутрішніми переживаннями, а й зовнішнім соціальним тиском і численними системними бар'єрами. Навіть коли батьки готові до відкритого визнання особливостей дитини, вони стикаються з перепонами в доступі до якісної освіти. Школи часто не готові приймати таких учнів через брак ресурсів, інклюзивного досвіду або просто через страх перед складнощами [4]. Часто батькам прямо або опосередковано дають зрозуміти, що їхня дитина «заважатиме» іншим учням.

У медичних закладах спостерігається схожа ситуація: фахівці недостатньо поінформовані про особливості розвитку, а сама система побудована так, що батькам доводиться проходити складний і часто принизливий шлях для отримання довідок, висновків, статусу інвалідності. Реабілітаційні центри нерідко є недоступними за відстанню або ціною. У сільській місцевості ситуація ще складніша: брак фахівців, транспорту, відсутність дозвільних заходів. Водночас один із батьків часто змушений залишити роботу або перейти на неповну зайнятість, що погіршує фінансове становище родини.

Ці постійні виклики та боротьба за базові права дитини можуть призвести до того, що батьки мимоволі починають інтерналізувати суспільні стереотипи. Зіткнувшись із неготовністю системи, осудом оточення та відсутністю підтримки, вони можуть відчувати, що постійно перебувають у ролі «прохачів» або «винуватців», що в кінцевому підсумку впливає на їхнє власне психологічне благополуччя та готовність до подальшої боротьби.

У світлі зазначених вище викликів украй важливо розробити комплексний підхід до подолання суспільних стереотипів і надання всебічної підтримки батькам дітей з особливими освітніми потребами. Першочерговим кроком у цьому напрямі є законодавчі ініціативи. Необхідною умовою зменшення тиску на

батьків є створення міцного правового підґрунтя, що гарантує права та можливості їхніх дітей. Хоча Закони України «Про освіту» та «Про соціальний захист осіб з інвалідністю» вже містять положення щодо інклюзивної освіти, їх ефективна реалізація вимагає належного фінансування та посиленого контролю. Без цього навіть найкращі законодавчі наміри залишатимуться лише на папері.

Проте, самі лише законодавчі зміни та просвітницька діяльність не є достатніми. ***Вагому підтримку в боротьбі зі стереотипами та ізоляцією надають громадські організації:*** Всеукраїнська батьківська організація «Даун Синдром» чи МГО «Дитина з майбутнім». Вони не лише підтримують батьків, створюючи спільноти та надаючи інформацію, а й транслюють у суспільство новий, позитивний образ – активної, люблячої родини, яка відкрито бореться за права своєї дитини та її гідне місце в соціумі.

На цьому складному шляху не менш важливою є доступна психологічна підтримка. Методики когнітивно-поведінкової терапії [6], групи взаємопідтримки та індивідуальні консультації допомагають батькам долати тривогу, почуття провини та соціальну ізоляцію, формуючи стійкість і ресурс для подальшої адаптації.

Нарешті, ***величезний вплив на формування суспільного ставлення має мова, яку ми використовуємо.*** Відмова від застарілих і стигматизуючих термінів на кшталт «дефект», «інвалід» на користь більш коректних і поважних формулювань, як-от «особливі освітні потреби» або «дитина з інвалідністю», є не просто даниною політкоректності, а принциповим кроком до формування інклюзивного суспільства, заснованого на повазі до кожної особистості.

Висновки. Розглянувши виклики, з якими стикаються родини дітей з особливими освітніми потребами, стає очевидним, що шлях до повного прийняття та інтеграції дитини з ООП є набагато складнішим, ніж просто особистий досвід батьків. Це не ізольована проблема окремої сім'ї, а глибоко вкорінена соціальна дилема, що живиться історичною спадщиною, усталеними культурними уявленнями та неефективними соціальними структурами. Саме суспільні стереотипи – про «небезпечність», «неповноцінність» або «безнадійність» таких дітей – породжують глибоку стигматизацію, підживлюють відчуття провини у батьків і створюють величезне психологічне й соціальне навантаження на всю родину.

Щоб подолати ці всеосяжні виклики, недостатньо лише точкових рішень. Необхідний комплексний, системний підхід, який охоплює декілька взаємопов'язаних напрямів. Це, по-перше, законодавчі зміни, що не тільки проголошують права, а й гарантують їх реальне впровадження через відповідне фінансування та механізми контролю. По-друге, ключову роль відіграють освітні ініціативи, спрямовані на глибоку трансформацію свідомості суспільства, починаючи з педагогів і дітей у закладах освіти. По-третє, надзвичайно важливою є громадська активність, яка формує нові позитивні наративи та надає практичну підтримку родинам. І, нарешті, доступна психологічна підтримка є незамінним інструментом для батьків, що допомагає їм долати емоційне виснаження та знаходити внутрішні ресурси.

Лише через глибоке усвідомлення цінності кожної дитини, незалежно від її особливостей, та активну, цілеспрямовану підтримку родин ми зможемо побудувати по-справжньому інклюзивне суспільство. У такому суспільстві прийняття не буде винятком, досягнутим через постійну боротьбу, а стане нормою, що базується на взаємоповазі, рівних можливостях і безумовній підтримці.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
2. Закон України «Про повну загальну середню освіту» від 16.01.2020 № 463-IX (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20>
3. Горещька О. Психологічні особливості ставлення батьків до дітей з особливими потребами. *Соціальні науки*. 2016. № 4. URL: https://social-science.uu.edu.ua/article/1081?utm_source=chatgpt.com
4. Колупасва А. А., Таранченко О. М. Інклюзивна освіта: від основ до практики: монографія. К. : ТОВ «АТОПОЛ», 2016. 152 с. (Серія «Інклюзивна освіта»). URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/708170/1/%D0%86%D0%BD%D0%BA%D0%BB%D1%8E%D0%B7%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%B0%20%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B0%20%D0%B2%D1%96%D0%B4%20%D0%BE%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B2%20%D0%B4%D0%BE%20%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B8.pdf>
5. Матеріали наукової інтернет-конференції «Практична психологія в інклюзивному середовищі». 2019. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/715878/1/%D0%B7%D0%B1%20%D1%96%D0%BD%D1%82-%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84%2021.02.2019.pdf>
6. Beck, J. S. (2011). *Cognitive Behavior Therapy: Basics and Beyond*. Guilford Press. <https://img3.reoveme.com/m/be38edbbfc79330a.pdf>
7. Goffman, E. (1963). *Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall. <https://cdn.penguin.co.uk/dam-assets/books/9780241548011/9780241548011-sample.pdf>
8. Guralnick, M. J. (2005). Early Intervention for Children with Intellectual Disabilities: Current Knowledge and Future Prospects. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 18(4), 313–324. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1468-3148.2005.00270.x>
9. Disability Rights International. *Children in Institutions: Ending the Cycle of Abuse*. 2020. URL: <https://www.driadvocacy.org>
10. Pelchat, D., Lefebvre, H., & Perreault, M. (2007). Differences and similarities between mothers' and fathers' experiences of parenting a child with a disability. *Journal of Child Health Care*, 11(2), 112–131. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/14636429/>
11. UNICEF. *Children with Disabilities in Ukraine: Barriers and Solutions*. 2022. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/reports>
12. World Health Organization (WHO). *World Report on Disability*. 2011. URL: <https://www.who.int/publications/i/item/9789241564182>

Збереження ментального здоров'я дітей з особливими освітніми потребами під час війни

*Чотій Тетяна,
методист Ресурсного центру підтримки інклюзивної освіти
КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти»
tanyachotiy@gmail.com*

Війна в Україні посилила потребу в підтримці та захисті ментального здоров'я найбільш вразливої категорії – дітей з особливими освітніми потребами (ООП). У статті окреслюються шляхи та ключові принципи збереження їхньої емоційної рівноваги задля зменшення наслідків психологічної травми.

Ключові слова: діти з ООП, ментальне здоров'я, принципи збереження ментального здоров'я, правила поведінки з дітьми.